

Калин Михайлов, проф. д-р
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

МОТИВЪТ ЗА СМЪРТТА В ТВОРЧЕСТВОТО НА СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ: СВЕТОГЛЕДНИ НАГЛАСИ, ТЪЛКУВАТЕЛНИ КОНТЕКСТИ И МЕХАНИЗМИ НА ПРЕОБРАЗУВАНЕ

Резюме. Статията се интересува от това как мотивът за смъртта присъства в ранното и в късното поетично творчество на Стоян Михайловски. Като основни страни в смисловото ядро на този устойчив за цялото творчество на писателя мотив се очертават *общото усещане за мъртвина*, свързана със смъртта на идеалите и на основанията за социално действие в света, както и с „изтгляването“ на всяка надежда за обнова на човешкия род; *вселенските мащаби* на това бедствие и *неудовлетворителните за разума обяснения* за „тържеството“ на злото в световната история. Първоначално споменатите аспекти на мотива се разглеждат в рамките на ограничена по обем цялост, състояща се от циклите „Doloroso“ и „Varia“, взети от най-представителния и до днес за творчеството на писателя сборник с *подбрани негови творби* – „Божествен размирник“ (1987). Това дава възможност да се сблъскат и открият две основни и в много отношения взаимоизключващи се *светогледни нагласи* в творчеството на писателя, тясно обвързани с мотива за смъртта, но ориентирани към различни смислови хоризонти. Първият хоризонт, доминиращ при ранния Михайловски, е линейният, прогресистки хоризонт, вписан изцяло в рамките на земната човешка История, без излаз „нагоре“, отвъд нея. Вторият, характерен за късния Михайловски, не зачертава изцяло значенията на първия, но включва в своята картина вертикалното, трансцендентно измерение на битието. Като ключова творба тук, бележеща прехода между тях, е разгледан сонетът „Лама сабахтани!“ (1905). Във втората част на статията мотивът за смъртта при Михайловски се разглежда в *различен тълкувателен контекст* от този в „Божествен размирник“. Анализът се съсредоточава върху творби, почерпени от друг сборник, представителен за неговото творчество и *издаден приживе на писателя с активно негово участие* – „Съчинения. Том първий“ (1918). Целта е да се покаже как се осъществява *преобразуването* в смисловото ядро на мотива за смъртта, като се използват въведените от Радосвет Коларов автотекстуални понятия *инициационна творба*, *творба усилвател* и *творба експликатор*.
Ключови думи: Стоян Михайловски, поезия и философия, мотив за смъртта, Радосвет Коларов, автотекстуалност

В досегашните си изследвания върху Михайловски, последните две от които излязоха през 2024 г., съм следвал различни подходи. Първоначал-

но бях склонен да разглеждам ранното и късното му творчество поотделно. Така например първите ми статии още през деветдесетте години на миналия век са съсредоточени – с изключение на една, която посветих на „Поема на злото“ – върху късния Михайловски, и то главно върху периода 1907–1912 г. Основанията за това бяха, че творчеството на Стоян Михайловски след 1905 – годината, която се приема основателно за *преломна* в неговия житейски и творчески път заради оттеглянето му от активно участие в общественно-политическия живот – продължаваше да бъде до голяма степен непроучено¹. В заниманията ми с поета философ през последните години акцентът се пренасочи към „ранния Михайловски“² и главно към сборника му „Философически и сатирически сонети“ от 1895 г.³ А във времето между първите и последните ми статии за него се родиха и такива, в които противопоставях ранното и късното му творчество, възприети като идейно-тематични цялости, при това не само в режим на противопоставяне помежду им, но и чрез очертаване на процеси на прехождане от едното към другото.⁴

Как ще подхожда в настоящия случай? Първо ще направя важна *предварителна уговорка*. Познаващият донейде творчеството на поета философ (да се познава то по-пълно към днешна дата изглежда невъзможна задача⁵) няма да се усъмни в твърдението ми, че един от *подходящите* начини, по които могат да се прокарат междутекстови мостове над „пропастта“, делища ранния и късния Михайловски, е като се погледне към *повторението на устойчиви*

¹ Причините за това са комплексни, но немалък дял от тях са идеологически.

² Ще ползвам „ранен“ и „късен“ Михайловски и като синекдоха, съответно за „ранно“ и „късно“ творчество на поета. Би могло да се мисли, разбира се, и за още един Михайловски, който да бъде означен като „най-ранен“ и да бъде обвързан със стихотворните произведения на писателя преди 1978 г., издържани изцяло в традиционния възрожденски дух на епохата. То обаче не би било релевантно на основните смислови противопоставяния, които ме интересуват тук.

³ Вж.: МИХАЙЛОВ, К. Мотивът *He тпае нищо!* в сонетите на Стоян Михайловски. – *Cyrillo-Methodian Papers / Zeszyty Cyrilo-Methodiańskie*, бр. 13, 2024, с. 93–107: <https://journals.umcs.pl/zcm/article/view/17584>. Препращам само към едната от публикациите ми през 2024 г. – в качеството ѝ на пример, лесно достъпен онлайн. Сред причините за възобновяването на моите занимания с Михайловски е постепенното изпадане на автора на текста на всеучилищния химн „Върви, народе възродени“ (текстът е от 1892, а музиката на П. Пипков – от 1901 г.) в почти пълно забвение.

⁴ Вж. напр.: МИХАЙЛОВ, К. От идеята за Бога до личността на Бога – В: К. МИХАЙЛОВ. *Християнската литература – между вписването и отграничаването*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013, с. 131–145. Тук оставям настрана статиите, посветени специално на диалога между творчеството на Михайловски и това на други автори от неговото време като К. Христов и К. Величков.

⁵ Ето резюмирани накратко някои от причините за това: липса на събрани съчинения (неотдавна големият български специалист по Михайловски проф. Димитър Михайлов сподели с мен намерението си да се заеме с това начинание, което ще изисква по-голям екип от учени); големият обем (Михайловски е вторият по плодовитост автор след Вазов в следс-вобожденската ни литература); трудният за съвременниците ни слог на Ст. Михайловски.

мотиви, характерно за творческия му процес като цяло⁶. Някои от тях, сред които е и *мотивът за смъртта*, биха могли да бъдат разглеждани и като лайтмотиви, т. е. такива мотиви, които не само се характеризират с голяма степен на повторителност, но и имат по-голяма значимост от останалите.

Изхождайки от това лесно доказуемо твърдение, като начало ще противопоставя ранния и късния Стоян Михайловски *в рамките на организирана текстова цялост*, чийто сравнително неголям обем ще насити ефектите на съприкосновение, на оттласкване от и сблъскване между „двамата“ Михайловски и техните светогледни нагласи с по-голяма степен на интензивност и видимост и ще позволи да се открият *най-важните аспекти (можем да ги наречем и променливи) на мотива за смъртта* в творчеството на поета философ като цяло.

I. Светогледни нагласи и тълкувателни контексти в „Божествен размирник“ и в „Том първий“ от „Съчинения“ на Михайловски

Добър повод за подобно противопоставяне ми дава едно *съставителско решение*, проведено в магистралния и досега за михайловскознание-то у нас сборник „Божествен размирник“⁷. Сборникът, излязъл през 1987 г., съдържа различни по жанр и звучене творби на Стоян Михайловски, а също и богат тълкувателен коментарен апарат. Тук, в една от многото ценни пояснителни бележки на Румяна Койчева и Йосиф Каменов, отнасяща се до принципа, по който е подхождено при подбора на творбите в циклите „Doloroso“ и „Varia“⁸, се подчертават следните две съображения: първо, че „стремежът [на съставителите] е да се представи *изповедно-субективният дял* от лириката на Михайловски“, и второ, че подбраните „от различни периоди“ и различни негови цикли стихотворения – което значи и от преди, и от след 1905 г. – „очертavat пътя на *духовната еволюция* на поета“, каквато „е била и задачата на Михайловски при подготвяне на неговите събрани съчинения“⁹. След това, в подкрепа на идеята за *съвместяване на творби от различни творчески периоди*, се цитира дълъг откъс от „Встъплението“

⁶ „Вариативността на мотиви и битуването на творби в няколко редакции е характерна черта за творчеството на Михайловски“ (КОЙЧЕВА, Р., КАМЕНОВ, Й. Коментарни бележки. – В: С. МИХАЙЛОВСКИ. *Божествен размирник. Философска поезия и проза*. София: Български писател, с. 731).

⁷ МИХАЙЛОВСКИ, С. *Божествен размирник. Философска поезия и проза*. Съст. Ат. Натев. София: Български писател, 1987. Вероятно няма да е далеч от истината, ако се каже, че той е построен на антологичен принцип, без това да е защитено изрично като позиция от авторитетните изследователи, участвали в създаването му. По-нататък в текста цитирането на творби по този том ще се означава само с „БР“.

⁸ Сборникът е разделен на две приблизително равни по обем части, обхващащи поезията и прозата на Михайловски, като помежду им се разполагат две творби в мерена реч, които не могат да бъдат причислени нито към едната, нито към другата – „Божествен размирник“ и „Книга за българския народ“.

⁹ КОЙЧЕВА, Р., КАМЕНОВ, Й. Цит. съч., с. 78 (подч. мое, К. М.).

на писателя към първия и останал единствен том на неговите „Съчинения“ от 1918 г. – откъс, от който ще приведа само звучащата по михайловскому афористично фраза „Разни епохи – разни светогледки“¹⁰.

Нека сега да погледнем към няколко примера от циклите със заглавия „Doloroso“ и „Varia“, които ще представляват нашата *организирана и неголяма по обем текстова цялост*, задаваща контекста на *светогледна конфронтация* между „двамата“ Михайловски – ранния и късния. Двете творби, която следват, са от 1982 г., т. е. принадлежат към периода преди 1905 г.¹¹, но първата е поместена от съставителите в цикъла „Doloroso“, а втората – във „Varia“¹²:

* * *

Нощ тежка кат надгробен паметник... Пред мене
и в мене същият хлад, еднаква мъртвина...
Безсъница заби ноктите си в плътта ми...
Духът ми, който бе в пространствата залибен,
е като смазан под гранитна планина!

Окото ми е пълно с грозното прошедше!...
Усещам се като потънал в старина
и виждам хиляди безименни видения, –
и сякаш че ме гонят зли възпоминания
от всички светове, от всички времена...

Мълча... Но в мен кипи не знам какво и охка...
И струва ми се – в таз душевна мрачина
и в туй болезнено насищане на всичко, –
че нося траур за усопшите надежди
на няколко десетки мъртви племена!

(„БР“, с. 268)

* * *

О, Творче! Моята злочестина една е само!
В сърцето ми си турил правдолюбие голямо!

И вместо правда навсъдѐ понеже злост намервам,
престанах във всемирната хармония да вервам!

¹⁰ Пак там, с. 784.

¹¹ Пак там, с. 787; 794.

¹² Но всъщност и двете „не“ са от едноименните цикли на Михайловски в споменатия том първи от „Съчинения“, а от „Книга без заглавие“ публикувана в сп. „Мисъл“ през 1892 г. (КОЙЧЕВА, Р., КАМЕНОВ, Й. Цит. съч., с. 787; 794).

За Тебе, Творче, може би и над, и под небето
добро е всичко... Но защо постави в нас сърцето?

Сърцето в нас е обвинител строг и всевековен
на този непростително побъркан ред световен!

(„БР“, с. 292)

Важно е да се отбележи, че в първото от двете приведени стихотворения самата дума „смърт“ липсва (подбрал съм умишлено такава творба, в която смъртта да не е „изречена“ експлицитно), а второто като че ли е далеч от мотива за смъртта. Трябва да се има предвид обаче, че това, което наричам *мотив за смъртта* при Михайловски, всъщност визира по-скоро *няколко главни аспекта* на философския проблем за смъртта и за нейните явявания (под различни „лица“) в човешкия свят. Всъщност става дума за *група от мотиви* (в случая можем да ги наречем и *подмотиви* на мотива за смъртта), разхвърляни навсякъде из неговото творчество, но *тясно свързани едни с други и изкристализирали постепенно около единно смислово ядро*.

Смъртта нерядко е назовавана и *пряко*, но съвсем не задължително: творбата може да отправя повече към *общо усещане за мъртвина*, отколкото към „смъртта“ като край на човешкия живот, като физическо умиране. Това е мъртвина, обхванала битието на конкретния човек и на човека изобщо, притискаща и задушаваша активността му „като надгробен паметник“ и обезсмисляща всичките му усилия – минали, настоящи и бъдещи. По този начин „мъртвината“ сочи към смъртта на идеалите и на основанията за социално подвизаване в света, към „изтляването“ на надеждите за обнова на човешкия род и на световния живот, тя е мъртвина *с вселенски мащаби*. И понеже лирическият човек на Михайловски притежава *силно развито чувство за справедливост*, а възможните *теодицеи*, които му предлага Разумът, оставен сам на себе си, не удовлетворяват сърцето му, той е склонен *да се бунтува* срещу световната уредба и мястото, отредено на достойния човек в нея.

Ето сега и още две съвсем кратки творби от същите цикли в сборника „Божествен размирник“ – „Doloroso“ и „Varia“, този път и двете принадлежат към периода след 1905 г.¹³:

* * *

Туй, що довчера бе за мен потреба първа,
туй, що в езика си лъжовен аз наричах
облага, щастие, не сбъдна се, не би!

¹³ Според пояснителната бележка в „Божествен размирник“ първото стихотворение е от цикъла „Свърхлюбов“, поместен от Михайловски в „Съчинения“ през 1918 г. (пак там, с. 789), второто е взето от същата книга, само че от цикъла „Недомлъвки“, като преди това е било публикувано в „Църковен вестник“ и сп. „Духовна пробуда“ (пак там, с. 794).

Но моето проваляне с възход се свърши:
мен осветли това, което ме почерни –
и възроди ме туй, което ме разби!

(„БР“, с. 281; подч. мое, К. М.)

* * *

На тъмната задача
за щастието – напразно –
разсъдъкът се спира...

Връх земний този валяк –
умът каквото търси,
сърцето го намира!

(„БР“, с. 302)

Светогледната нагласа, изразена в последното стихотворение, влиза в очевидна смислова конфронтация с тази, засвидетелствана в „теодичейното“ стихотворение от същия цикъл „Varia“ („О, Творче! Моята злочестина една е само!“), приведено по-горе, а към заключителните два стиха от предшестващата го творба, с тяхната парадоксална образност, ще се върна след малко. Искам преди това да приключа със стихотворните примери от „Божествен размирник“. Сонетът, който следва, *открива* цикъла „Doloroso“ в сборника и предполагам, че ще се окаже познат на немалка част от читателите на този текст:

ЛАМА САБАХТАНИ!

Тежи ми, Боже, кръстът на живота...
Духа ми скръб обсажда, гина веч...
И виждам Те на твоята Голгота –
И шепна Твоята предсмъртна реч...

Живях в тълпите сам – не ме разбраха.
В мен всичко светло, всичко в мен добро,
раздадох го... Душата ми обраха,
оставиха ми черното тегло...

Посях любов – поженах срам, вражди!
Напущам веч световните стъгди –
и в Теб подирям, Господи, подслона...

Тъй ястреб от ловеца повален,
издъхва в някой кът усамотен,
с очи, обърнати към небосклона!

(„БР“, с. 261)

Качествата на този лирически шедьовър на Михайловски от преломната 1905 г.¹⁴ са безспорни, те съответстват в максимална степен на *изискванията към субективно-изповедния тип лирически изказ*, за който вече стана дума по-горе в цитираната бележка на Р. Койчева и Й. Каменов.

Стихотворението обаче ще се окаже повече от изолиран (и граничен) лирически шедьовър в творчеството на Ст. Михайловски. Първоначално бях склонен да го разгледам като *тълкувателен „портал“*, през който читателят е длъжен да влезе, за да възприеме адекватно двата цикъла „Doloroso“ и „Varia“, съставени на един и същи принцип и формиращи неголяма по обем текстова цялост. Но думата „портал“ набляга главно върху някакво начално и незаобиколимо входно място, без да казва нещо съществено за същинските му функции. А те са функции на *лакмус* – читателски лакмус за разпознаване на два различни и до голяма степен взаимоизключващи се *смислови хоризонта*, събрани заедно: този на ранния и този на късния Михайловски.¹⁵ Начинът, по който се разгръща мотивът за смъртта (и неговият прочит) тук е ориентиран към единия или към другия смислов хоризонт. Ето ги бегло очертани: първият е *линейният, прогресистки хоризонт, вписан изцяло в рамките на земната човешка История, без излаз „нагоре“, отвъд нея* (тук няма как да не се сетим за Бердяев и неговата книга „Смисълът на историята“¹⁶); вторият не зачертава изцяло значенията и тревогите на първия, но *включва в своята картина вертикалното, трансцендентно измерение на битието, той е хоризонт, отворен нагоре, а не само настрани*, „пронизан“ е от паметта за кайротичните втурвания във времето хронос на съдбовни моменти като този, за който ни говори „Лама сабахтани!“; моменти, в които временното и вечното, земното и небесното, хоризонталното и вертикално се засрещат¹⁷.

Черпейки от *паметта* за тази среща и актуализирайки я постоянно, част от творбите, следващи „Лама сабахтани!“, представят един лирически аз, който е в състояние да преобърне призмата, през която е гледал на живота, природата, вселената, Историята и всичко, случващо се в тях. Това преобръщане на призмата не превръща лековато или автоматично песимизма на

¹⁴ Сонетът е публикуван за първи път в книгата „Днес чук, утре наковалня“, в цикъла „В минути на унилоост“ (пак там, с. 784).

¹⁵ Лакмусът може да се изпробва съвсем практически: човек чете творбите последователно и след като си казва, че съответната творба трябва да е от ранния, а не от късния Михайловски, отваря отзад на бележките в „Божествен размирник“ и установява, че е точно така.

¹⁶ Имам предвид основната теза на философа, постулираща невъзможността за „разрешение“ на Историята в рамките на самата История. (Вж.: БЕРДЯЕВ, Н. *Смисълът на историята. Опит за философия на човешката съдба*. София: Хр. Ботев, 1994, с. 196–219.)

¹⁷ Напоследък интересът към проблема за отношението между двата типа време, хронос и кайрос, се засилва, не само във философски, но и в литературоведски контекст. За последния вж. напр.: СПАСОВА, К. *Модерният мимесис*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2021, с. 69–103 и НЕЙЧЕВ, Н. *Хронос, Кайрос, вечност в Петокнижието на Ф. М. Достоевски*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2024, а за „чисто“ философския контекст – АРТОГ, Ф. *Хронос – Западът в схватка с времето*. София: Критика и хуманизъм, 2024.

ранния Михайловски в оптимизъм, нито прави по-малко мъчителни усилията му в личен, творчески или дори в обществен план (макар този план да се е стеснил чувствително сред 1905 г.). Става дума преди всичко за смяна на *екзистенциалната* перспектива, на житейския и творчески поглед, личаща ясно не само в ред творби от тези два цикъла, но и в много други произведения от периода след 1905 г., в които на „мъртвината“ (на нея вече обърнахме внимание по-горе) започва да се гледа различно, *тя се преосмисля и префункционализира*. Водещо в тези произведения ще стане друго смислово ядро, в центъра на което намираме една и съща в основата си идея, изразена с парадоксална поетична образност в различни модуси: „мен осветли това, което ме почерни / и възроди ме туй, което ме разби“ (ето го обещаното връщане към двата заключителни стиха от стихотворението „Туй, що довчера бе за мен потреба първа“), но също: „В живота щом се свечери, в душата се развиделява“, както и други изрази в подобен смисъл¹⁸. Във всички тях „почернянето“, „разбиването“, „свечеряването“ могат да се тълкуват като различни еквиваленти на умиране, отвеждащо към обновяване на живота.

Връщам се към функцията на „лакмуса“ и към двата коментирани цикъла „Doloroso“ и „Varia“ от „Божествен размирник“. Тяхното единно лирическо пространство сякаш оставя пред читателя на тома *избора да се идентифицира повече с едната или с другата гледна точка*, с по-ранния или с по-късния образ на лирическия аз, присъстващи в него, с този образ, който е бил скъп на Михайловски някога, или с другия, към който изглежда се е устремил с цялата сила на своята властна и решителна воля, но – за първи път – и с цялото си сърце. Би могъл да отхвърли и двата, разбира се, но най-трудно ще му е да ги удържи непременно в *противоречивата „единност“* на техния създател, както са се опитали да направят съставителите на тома, без да отчетат в достатъчна степен *принципната разлика в светогледните нагласи* и съответстващите на тях *смислови хоризонти* в творчеството на Михайловски преди и след 1905 г.

Нека да насочим вниманието си към *контекста*, в който се появява същата творба лакмус „Лама сабахтани!“ в „Том първий“ от „Съчинения“ на Стоян Михайловски от 1918 г. Ситуацията тук, съвсем набързо очертана, е следната: най-важното е да се изтъкне, че в този том *липсват* стихотворенията от „Книга без заглавие“ от 1892 г., включени в „Божествен размирник“, сред които бяха и двата ми примера от „ранния Михайловски“ по-горе. Няма да обременявам читателя с подробна *сравнителна статистика*, ще подчертая обаче, че *общата бройка* на стихотворенията в циклите „Doloroso“ и „Varia“ (едноименни на тези в „Божествен размирник“), а също в „Недомлъвки“, „Когато всеки месец беше месец май“ и „Сврхълубов“, т.е. циклите, *от които са подбрани творбите* за ограничената лирическа цялост със субектив-

¹⁸ Едноименен цикъл с творби на Михайловски се появява през 1908 г. в „Църковен вестник“ (вж.: МИХАЙЛОВ, К. *Християнство и идентичност*. София: УИ „Св. Климент Охридски, 2007, с. 85).

но-изповеден характер в „Божествен размирник“, на която се спряхме, са 449 в „Съчинения“ срещу 100 в „Божествен размирник“ (петдесет и две от тези сто, или малко над половината, са от „Книга без заглавие“ от 1892 г.).

Не може да не направи впечатление, че – въпреки „връщането назад“ във времето с „десет, петнадесет и двадесет години“¹⁹, планираното и осъществено от късния Михайловски включване в лирическата част на този том на по-ранни негови стихотворения с различна тоналност не разрушава усещането на читателя за много по-голяма степен на *смислова еднородност* тук от вече забелязаната в „Божествен размирник“. Творбите, в които мотивът за смъртта присъства отчетливо, са по-скоро творби, създадени „в минути на отчаяние“, на духовна унилоост, а *не се явяват израз на устояла във времето светогледна нагласа*. Доколкото този мотив продължава да присъства (при Михайловски не можем да очакваме той да изчезне някога напълно), присъствието му е *смекчено и приглушено* – не само от по-малката полемична острота, с която се поставя проблемът за смъртта (в широкия, вече обговорен смисъл на думата), но и от *изобилието на околн контекст*, вървящ по посока на втория, трансцендентен смислов хоризонт, очертан от мен. Следователно околният контекст в стихотворните цикли „Doloroso“ и „Varia“ от „Съчинения“ е не само изобилен – той изгражда качествено различна *тълкувателна* перспектива спрямо наличната в едноименните цикли в „Божествен размирник“, които на пръв поглед изглеждат като „калкирани“ по концептуалния модел, зададен от самия писател.

II. Механизми на преобразуването

Оттук ще се породят и *въпросите*, към които ще се придвижи нататък аналитичната част на тази статия – те засягат, на първо място, функцията на „Лама сабахтани!“ в творчеството на Михайловски като цяло, но видяна през представителния му сборник „Съчинения. Том първий“ от 2018 г., единствения от този род, в който и концепцията, и подредбата са дело на самия автор. В „Съчинения“ интересуваният ни сонет е поставен на трето място от началото на цикъла „Свръхлюбов“, а не в „Doloroso“, какъвто бе случаят в „Божествен размирник“. Той е разположен след творба, която играе ролята на пролог (и така е озаглавена – „Пролог“), и след стихотворението „Сърцето ми е запустял параклис“ („С“, с. 153–154). В следващите редове ще ме занимава въпросът как би трябвало да гледаме на „Лама сабахтани!“, като се възползваме от няколкото *евристични автотекстуални понятия инструменти*, които предоставя на наше разположение Радосвет Коларов в книгата си „Повторение и сътворение: поетика на автотекстуал-

¹⁹ МИХАЙЛОВСКИ, С. Встъпление. – В: С. МИХАЙЛОВСКИ. *Съчинения. Том първий*. София: Държавна печатница, 1918, с. ix–xl, с. xl. Оттук нататък при цитиране на творби от този том той ще се означава само със „С“.

ността“. Ще ги разгледам последователно, в реда на появата им в изследването на проф. Коларов.

Инициационната творба. „Лама сабахтани!“ може да се разглежда като „инициационна творба“ в творчеството на Михайловски със следната уговорка: стига понятието инициация да се употребява с оглед на християнския смисъл, който би могъл да бъде вложен или разчетен в него.

Виждам две съществени основания за възможността да разглеждаме тази творба като инициационна. Първото е, че от нея тръгват различни снопове („сплитове“) от значения, засягащи важни страни от мотива за смъртта в творчеството на Михайловски, до които вече се докоснахме и които ще продължават да играят съществена роля и в по-нататъшното му творчество, където ще се „дисеминират“. В примерите по-надолу ще станат ясни някои от механизмите на това дисеминиране, но засега може да се каже, че по отношение на творбите след 1905 г. ще наблюдаваме процес на тяхното преосмисляне и префункционализиране в контекста на новия трансцендентен хоризонт, към който те ще се ориентират и за който вече стана дума. Второто ми основание е, че „Лама сабахтани!“ отразява в *максимално концентрирана форма* тази обща духовно-екзистенциална перспектива, в която ще се разполагат споменатите значения: перспективата на смъртта, предполагаща ново раждане, на заставането на предел, отвъд който е възможно прехождане в друг вид живот – по-пълноценен и по-дълбок. А това ни препраща към ключов пасаж в главата от книгата на Р. Коларов, посветена на инициационната творба. В него, подхождайки към анализа на стихотворението „Нощ“ от Яворов, изследователят се опира върху някои постановки на Лорънс Липкинг, отнасящи се до „посвещаването на индивида при инициацията“ и бележещи принципна промяна в неговия дотогавашен социален статут: „[...] въвеждането му в култовото тайнство [...] цели преминаването от един в друг, по-висок статут, изисква пространственото му отделяне от уседналия живот на общината, а периодът на изпитанието му, траещ от няколко дни до няколко години, се осмисля като ритуална смърт. Следва възвръщане, реинкорпориране в живота на селището в нова социална група“²⁰.

Не е трудно да се забележи, че в една или друга степен тези елементи могат да бъдат открити в ситуацията на лирически аз от сонета „Лаба Сабахтани“. Тук нямаме пряко засвидетелствано „кулново тайнство“, но е налице молитвено обръщане към и отъждествяване със Спасителя в решаващия за изкупителното Му дело момент – кръстната смърт за човешките грехове. От една страна, този момент „сочи“ към тайнството на евхаристията, а от друга, той вече подсказва и за друго, непосочено пряко в текста на творбата, но „предполагано“ от нея събитие – възкресението на Христос, към което лирическият аз също би могъл да се окаже толкова съпричастен, колкото е бил към кръстната Му смърт (още повече че в богословски план

²⁰ КОЛАРОВ, Р. *Повторение и сътворение: поетика на автотекстуалността*. София: Просвета, 2009, с. 137.

двете събития няма как да бъдат мислени независимо едно от друго).

„Преминаването от един в друг, по-висок статут“ не се забелязва пряко в това стихотворение, но то също може да бъде предположено и не само защото знаем, че след 1905 г. ще последват още двадесет и две доста активни в творческо отношение години от живота на автора му. Самата „ритуална смърт“ в края на творбата (ако използвам формулировката на Липкинг) е смърт на „ястреб“, на птица, която е свикнала да се рее във високото, но и която „умира“ с поглед, обърнат към него, „към небосклон“, т. е. сбогувайки се с всичко ниско и подиряйки „подслон“ единствено в Бога, „отделяйки“ се така пространствено (и радикално!) „от уседналия живот на общината“ (пак по Липкинг). Колкото до периода на изпитанието и „възвръщането в живота на селището в нова социална група“, може да се каже, че при творческия аз на Михайловски (който далеч не е единствено и дори предимно лирически) периодът на изпитание ще трае години наред, като е трудно да се посочи кога е настъпил краят му. Във всеки случай изглежда, че завръщането започва преди самия край на изпитанието – за него свидетелстват позициите, изразени в много творби от времето на активното сътрудничество на писателя в „Църковен вестник“ и други християнски издания през второто десетилетие на миналия век.²¹

Към разглеждането на „Лама сабахтани!“ като инициационна творба, в смисъла, в който Р. Коларов влага в това понятие, може да се формулира една съществена резерва. Стихотворението на Михайловски действително „пречупва“ в себе си голяма част от по-сетнешния развой в творчеството на поета философ, но в късното му творчество няма да се появи друга творба, *равна на тази по силата на поетическото си въздействие*. Ако използваме аналозиите, които прави проф. Коларов в своята книга, за да опише творческия потенциал на инициационната творба да поражда следващо и още по-значимо от нея произведение, при Михайловски не виждаме след „Нов живот“ да се появява „Божествена комедия“, нито след „Нощ“ – „Песен на песента ми“²². От друга страна, самото определение за „инициационна творба“ (отново според Липкинг в прочита на Коларов) изглежда изпълнено: „Лама сабахтани!“ е „творба, която съдържа в себе си принципите за по-нататъшното развитие на творчеството“ на съответния автор, съдържа и „репертоар от художествени открития, които ще бъдат разгърнати по-нататък в други творби на автора, и бележат нов етап в развитието на неговата поезика“²³. Нека се опитаме да осветлим някои от тези художествени от-

²¹ За промените, които възникват в този период от творчеството на Михайловски във връзка и с промяната на основната „трибуна“, която той избира за своите изяви и аудиторията, към която се обръща чрез нея, бих могъл да препратя към още една своя публикация от 2018 г.: МИХАЙЛОВ, К. Оцелостяването на човека в късното творчество на Стоян Михайловски. – В: П. П. Славейков, д-р К. Кръстев, Ст. Михайловски. *Литература и социален опит*. София: Парадигма, 2018, с. 250–266.

²² КОЛАРОВ, Р., Цит. съч., с. 136.

²³ Пак там, с. 136.

крития с помощта на следващите две *евристични автотекстуални понятия инструменти*, които въвежда Р. Коларов в частта от своята книга, посветена на „херменевтичната автотекстуалност“.

Първото от тях е „творбата усилвател“. Преди да погледнем как е определена тя в книгата на Радосвет Коларов, ще цитирам и коментирам едно четиристишие с повтарящ се в различни вариации мотив в творчеството на Михайловски:

* * *

Догдето я не смачкаме в стискало – масло
маслината не дава...
Тъй в болки дух вирей, – и тъй сърце в неволя
се облагородява...

(„С“, с. 47)

Цитираното стихотворение, прилично на афоризъм в поетическа форма, принадлежи към цикъла „Недомлъвки“, а преди това е печатано в „Църковен вестник“ през 2010 г., като част от поредицата „Пред образа на Богочеловека“²⁴. Въпреки двете многоточия в рамките на тази съвсем кратка творба, които „препращат“ към заглавието на цикъла (четиристишието е разположено на трето място от началото му, както беше и с „Лаба сабахтани!“ в „Сврѣхлюбов“), част от онова, което тук е недоизказано, ще получи ново осветление при паралелен прочит с „Лама сабахтани!“. Ще изброя няколко от възможните допълнителни акцента, които такъв прочит позволява да се извлекат: 1) Оттеглянето на лирическия аз от дотогавашното му присъствие на общественото поприще („напускам веч световните стъгди“) започва да се очертава съвсем ясно не като окончателно напускане, а като възможност за духовно („Тъй в болки *дух вирей*“) и нравствено („сърце в неволя / *се облагородява*“) преображение (подч. мое, К. М.). А пък самата начална метафора в творбата, която сетне е използвана като аналогия за състоянието на лирическия субект, изразът „в болки“ и думата „неволя“ – всички сочещи към един и същ мъчителен, но в крайна сметка плодотворно завършващ процес, усилват внушението в „Лама сабахтани!“, за което вече споменах: че най-вероятно края на стихотворението визира не смърт във физическия смисъл на думата (макар по-ранното стихотворение да не изключва и такава интерпретация), а „ритуална смърт“ – ако се върнем отново към инициацион-

²⁴ КОЙЧЕВА, Р., КАМЕНОВ, Й. Цит. съч., с. 790. Двамата изследователи отбелязват, че съществува и един доста по-ранен начален вариант на тази творба с много подобен мотив със заглавие „Горест“ (двойно по-пространен от разглеждания от нас), който е публикуван още през 1891 г., т.е. отнася се към творчеството на Михайловски от преди 1905 г. Обръщайки внимание на този факт, Р. Койчева и Й. Каменов подчертават „умението на М. да създава най-различни варианти върху един и същ конкретен мотив“ (пак там).

ната терминология от преди малко – смърт преображение, смърт, отваряща възможността за възкресение. А също и за мислимо след това завръщане (вероятно под друго „знаме“) към сферата на общественото подвизаване.

Виждаме как по-късната творба спомага за *префункционализиране и преосмисляне на един важен аспект от мотива за смъртта при Михайловски, за преобразяването му*: не всичко в живота е обречено на развала и умиране, има съдбовни, кайротични (или спасителни, в широк смисъл) моменти, които могат да се използват така, че от развихрилото се до крайност зло да произлезе добро, от пределното страдание – мъдрост, от обхваналото сякаш цялото битие на Аза смъртоносно крушение – по-възвишена и благородна форма на плодоносен живот. Време е да цитирам едно от сбитите определения в книгата на Р. Коларов за творба усилвател: „[...] дадена творба проявява определено значение на друга, засилвайки акцента му, повдигайки го на степен“²⁵. Вече видяхме по-нагоре, надявам се, кое е това „определено значение“ на „Лама сабахтани!“, повдигнато (рестроспективно) на степен от творбата усилвател в случая – по-късното стихотворение „Догдето я не смачкаме в стискало...“²⁶.

Каква според Радосвет Коларов е *разликата* между творбата усилвател и творбата експликатор – последната, която ще разгледам в рамките на настоящото изложение и все във връзка с „Лама сабахтани!“? Макар и двата вида творби да функционират като елемент от „херменевтичната автотекстуалност“, предполагаща, че се съпоставят произведения, „създадени от един и същи автор“, разликата помежду им се поражда от това, че в случая с творбата експликатор, както показва и наименованието ѝ, тя „не просто подчертава или засилва определени значения и въздействия на друга творба, но ги и изговаря експлицитно, извършва спрямо тях метатекстово означение“²⁷. И още: творбата експликатор „прояснява значението на друга творба, в смисъл че дискурсивира онова, което другата творба постига с цената на сложна художествена организация“²⁸. Подходящ пример за творба експликатор в творчеството на късния Михайловски е стихотворението „Песен на разбития борец“, разположено в цикъла „Недомлъвки“ („С“, с. 34–35). Ще го цитирам изцяло:

²⁵ КОЛАРОВ, Р. Цит. съч., с. 229.

²⁶ В „хронологията“ на „Съчинения“ по-късната творба предшества по-ранната, което се обяснява, според мен, с логиката на подредбата на стихотворните цикли в тази книга, вървяща кулминиращо в акцентно отношение към последните два – „Свърхлюбов“ и „Свърхбитие“. В „Божествен размирник“ стихотворението „Догдето я не смачкаме в стискало...“ е поставено като първо в цикъла „Varia“ („С“, с. 285).

²⁷ КОЛАРОВ, Р. Цит. съч., с. 237.

²⁸ Пак там, с. 229.

ПЕСЕН НА РАЗБИТИЯ БОРЕЦ

Разбиха ме. Разби ме вероломен враг,
не се оплаквам аз от своята съдба.
По-хубаво човек да бъде съкрушен,
отколкото да бяга стидно от борба.

Разбиха ме, да. Нищо от това. Борец
в борбата мре: нали е за това роден?
Аз се провалям – но с усмивка на уста:
в сърцето си не се усещам победен!

Онеправдан, обезнаследен за всегда,
безпомощно и безвъзвратно поразен,
е онзи, който скъсва знамето си сам
и жално се провиква: – Бог е против мен!

За мен, днес като вчера – и така докрай
свето е само знамето... Към младежта
аз днес отправям сетний тоз позив: „Дерзай!
Провала нема за безсмъртните неща!“

1913, 1 Септемврий

Ако стихотворението „Догдето я не смачкаме в стискало...“ усилваше значенията на мотива за христоподобното умиране-възкръсване в съдбата на лирическия аз, „Песен на разбития борец“ дискурсивира друг съществен мотив от „Лама сабахтани!“, характерен като цяло за творчеството на Михайловски – и ранно, и късно – този за неуморимия и неустрашим *борец за морален, социален и културен напредък на своя народ*²⁹. Експликацията, извършена тук, стеснява по-широки (и недотам определени) значения на другата творба, конкретизирайки ги. Например твърде обобщеното като субектност „Душата ми обраха / оставиха ми черното тегло...“ първоначално отеква в своя граматичен еквивалент „Разбиха ме.“ (повторено и в началото на втората строфа), но после се експлицира („стеснява“) чрез „Разби ме вероломен враг“ (в първата строфа) и чрез прозаично звучащото като стил „продължение“ (във втората строфа): „[...] да. Нищо от това“. Последвалото след конкретизирането обяснение е още по-експлицитно не само по смисъл, но и чрез своята подчертана реторически декларативност: „Борец / в борбата мре: *нали е за това роден?*“ (подч. мое, К. М.).

В „Лама сабахтани!“, напротив – думата „борец“ *липсва* от текста на сонета, тя може да бъде подрабрана от споменаването на „световните

²⁹ За ролята на този устойчив мотив в късното творчество на Михайловски вж. повече в: МИХАЙЛОВ, К. *Християнство и идентичност...*, с. 71–86.

стъгди“ и може би, но не задължително от препращането към „гордата“, повалена от ловец фигура на ястреба, издъхващ в усамотение. „Песен на разбития борец“ назовава ясно какъв е бил залогът на борбата, в която е пострадал той – това са „безсмъртните неща“ и „знамето свето“, за които „провала“ няма и не може да има, т.е. визира се непрестанната борба за вечни идеали и непреходни човешки ценности. Може да се обобщи, че експликацията, извършена от по-късното стихотворение спрямо по-ранното, подпомага по-ясно да се разбере и възприеме ситуацията на лирическия аз на Михайловски след 1905 г. изобщо, но и стеснява универсалността на подчертаните вече значения в „Лама сабахтани!“, действащи със силна художествена убедителност по посока на мотива за смъртта-възкресение.

Твърде пространното стихотворение „На път към съвършенство“, сложено от Михайловски пак в цикъла „Недомлъвки“ („С“, с. 31–34), *експлицитно* също определени значения от „Лама сабахтани!“ (и не единствено от това стихотворение!), разгръщайки много по-подробно такива елементи, които присъстват имплицитно в сонетната творба от 1905 г. И тук ще открием познатите ни вече констатации, че „доброто / с беди се наторява“ и „добро в човека бива рожба на страдание / скръб облагородява“, както и тази, че „злощастieto“, което съкрушава човека, приближава духа му до Бога („С“, с. 33). Във връзка с темата на тази статия е важно да отбележа *присъствието на представата за „мъртвината“*, обвързано и тук с питането на лирическия аз как да се намери трайното сред нея, „това що не умира“ („С“, с. 32) – представа, чието значение коментирах по-рано като траен аспект на (лайт)мотива за смъртта при Михайловски. Както в „Лама сабахтани!“, и в тази творба „изходът“ от настойчивите питания е открит в „пламенната“ и „тепла“ молитва, всяваща „покой“ в духа на лирическия субект („С“, с. 32; 34). За разлика от ранния Михайловски и подобно на „Лама сабахтани!“ *молитвената нагласа* във втората част на стихотворението „На път към съвършенство“ позволява към „образа на Богочеловека“ да се подходи не отстрани, дистанцирано, а лице в лице³⁰. Всичко това е необходимо да се изтъкне, защото единствено подобно молитвено поведение прави възможно Азът да се помири „през“ сърцето си с *вездешното* и като че ли *вечно присъствие на злото в света*, побеждавайки обесията да бъде постоянно втрещен в скандала на вековните му тържества – скандал, който в творчеството на поета философ преди 1905 г. никога не е могъл да бъде преодолян.

Накрая се връщам за момент към „Песен на разбития борец“. Един елемент, който намираме в тази творба експликатор и който липсва пряко или косвено в „Лама сабахтани!“, е този за „усмивката на уста“, с която борецът посреща своето поражение. Наличието му дава ясен сигнал, че „инициационното“ изпитание на Аза клони към приключване и завръщането му от самоналоженото социално изгнание вече е в ход.

³⁰ Читателят лесно може да усети разликата, ако направи сравнение със ситуацията в сонета „Исусовата бесилка“ от сборника „Философически и сатирически сонети“ (1895) – вж. „БР“, с. 39.

Вместо заключение

Вместо заключение ще изтъкна някои *ограничения*, с които бях принуден да се съобразя поради принципно ограничения „замах“ на една статия и които – ако бъдат съблюдавани по-малко стриктно от изследователя, вероятно биха внесли нюанси в някои от изводите, които се очертах в изложението. Ограниченията, които имам предвид, се отнасят главно до избора на двата внушителни и представителни за творчеството на Стоян Михайловски тома, които бяха поставени в центъра на изследователския интерес тук – „Божествен размирник“ от 1987 г. и „Съчинения. Том първий“ от 1918 г. Очевидно е, че тези два тома не могат да обхванат изчерпателно нито цялото ранно творчество на писателя, нито късното; че някои важни за проблематиката на текста ми творби остават вън от вниманието на техните съставители.

Съпоставянето на двата тома разкри *два твърде различни тълкувателни контекста*, в които се разполагат творбите, до които се докоснахме в процеса на анализа и които имат отношение към основната тема на статията – *мотива за смъртта* в творчеството на поета философ и *смисловото преобразуване на основни страни в този мотив*. Излезе наяве и наличието на сериозни разминавания в литературната, а също и в светогледната нагласа на тези, от които е зависела съставителската стратегия, т. е. които са определяли какво ще бъде предпочетено за включване в единия и в другия случай. Като се има предвид времето на поява на „Божествен размирник“, няма как да не се заподозре присъствието (съзнателно или несъзнателно) и на конюнктурни съображения при осъществяването на подбора на творбите в него, въпреки че този том остава и до днес най-респектиращият опит за представяне на многообразната литературна личност на Стоян Михайловски.

Трябва да се отчете и безспорният факт, че авторът невинаги и най-вече не във всяко отношение е и най-добрият съставител на своите собствени съчинения, макар да има пълното право (поне приживе) да определя какво би искал да включват те и в каква последователност. Например голяма част от днешните читатели на Михайловски сигурно биха се съгласили, че значителна част от творбите в цикъла „Когато всеки месец беше месец май“ трудно издържат безпощадната проверка на времето и тяхното включване и занапред в съчиненията на поета философ, особено ако се следва някакъв антологичен принцип при издаването им, би било силно проблематично. Друг е въпросът, че присъствието на този цикъл в „Съчинения“ има известна оправданост на нивото на общата концепция, която е видна по протежение на сборника и която предполага постъпателно движение „нагоре“ от човешката любов към „сврхлюбовта“ и „сврххбитието“.

Казаното дотук има връзка и с ограниченията, които си самоналожих в процеса на анализиране на отделни творби – процес, който би се

усложнил допълнително, ако бях включил в него разглеждането и на *някои съвсем ранни варианти на произведения*, имащи отношение към смислово-то ядро на мотива за смъртта при Михайловски. Не съм сигурен, че такъв ход би променил съществено основните параметри на анализа, той би поставил по-скоро небезинтересни питання от теоретичен характер, какъвто би бил например въпросът какво би дал един по-усложнен ретроспективен прочит, отчитащ херменевтичните автотекстуални отношенията между повече от две, поставени в паралел една спрямо друга творби. Смятам, че за по-скромните цели на тази статия обаче използването на понятията инструменти от книгата на Радосвет Коларов „Повторение и сътворение: Поетика на автотекстуалността“ се оказа плодотворно и затова ми се ще да прибавя благодарно още един цитат от нея: „Повторението не се възвръща назад като унил рефрен, то е устремено към реализиране на своята изначална програмираност в идеята“³¹. Смятам, че основната „програмна“ идея, която успяхме да изведем от водоразделното в много отношения за творчеството на Михайловски стихотворение „Лама сабахтани!“ – с помощта и на други негови поетични творби – е, че „смъртта“ на бореца за правдини и духовно-нравствен напредък *може* да се преобразува във (възможност за) възкресение – стига да са налице тълкувателният контекст и „подкрепената“ от него светогледна нагласа, осигуряващи необходимия за това смислов хоризонт.

ЛИТЕРАТУРА

АРТОГ, Ф. *Хронос – Западът в схватка с времето*. Прев. А. Колева. София: Критика и хуманизъм, 2024. [HARTOG, Fr. *Hronos – Zapadat v shvatka s vremeto*. Prev. A. Koleva. Sofia: Kritika i humanizam, 2024.]

БЕРДЯЕВ, Н. *Смисълът на историята. Опит за философия на човешката съдба*. София: Хр. Ботев, 1994. [BERDYAEV, N. *Smisalat na istoriyata. Opit za filsofiya na choveshkata sadba*. Sofia: Hr. Botev, 1994.]

КОЙЧЕВА, Р., Й. КАМЕНОВ. Коментарни бележки. – В: С. МИХАЙЛОВСКИ. *Божествен размирник. Философска поезия и проза*. Съст. Ат. Натев. София: Български писател, с. 730–814. [KOYCHEVA, R., Y. KAMENOV. Komentarni belezhki. – V: S. MIHAYLOVSKI. *Bozhestven razmirnik. Filsofska poeziya i proza*. Sast. At. Natev. Sofia: Balgarski pisatel, s. 730–814.]

КОЛАРОВ, Р. *Повторение и сътворение: поетика на автотекстуалността*. София: Просвета, 2009. [KOLAROV, R. *Povtorenie i satvorenie: poetika na avtotekstualnostta*. Sofia: Prosveta, 2009.]

МИХАЙЛОВ, К. *Християнство и идентичност. Пътуване към себе си в света на литературата и културата*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2007. [MIHAYLOV, K. *Hristiyanstvo i identichnost. Patuvane kam sebe si v sveta na literaturata i kulturata*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2007.]

³¹ КОЛАРОВ, Р. Цит. съч., с. 53.

МИХАЙЛОВ, К. От идеята за Бога до личността на Бога – В: К. МИХАЙЛОВ. *Християнската литература – между вписването и отграничаването*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013, с. 131–145. [MIHAYLOV, K. Ot ideyata za Boga do lichnostta na Boga – V: K. MIHAYLOV. *Hristiyanskata literatura – mezhdu vписvaneto i otgranichavaneto*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2013, s. 131–145.]

МИХАЙЛОВ, К. Оцелостяването на човека в късното творчество на Стоян Михайловски. – В: П. П. Славейков, д-р К. Кръстев, Ст. Михайловски. *Литература и социален опит. Сборник с доклади от едноименната национална научна конференция с международно участие*. Съст. Б. Пенчев, С. Данова, Н. Стоянова, Кр. Йорданова. София: Парадигма, 2018. [MIHAYLOV, K. Otselostyavaneto na choveka v kasното tvorchestvo na Stoyan Mihaylovski. – V: P. P. Slaveykov, d-r K. Krastev, St. Mihaylovski. *Literatura i sotsialen opit. Sbornik s dokladi ot едноimennata natsionalna nauchna konferentsiya s mezhdunarodno uchestie*. Sast. B. Penchev, S. Danova, N. Stoyanova, Kr. Yordanova. Sofia: Paradigma, 2018.]

МИХАЙЛОВ, К. Мотивът *He трае нищо!* в сонетите на Стоян Михайловски. – *Cyrillo-Methodian Papers / Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie*, бр. 13, 2024, с. 93–107: <https://journals.umcs.pl/zcm/article/view/17584> (прегл. 01.07.2025). [MIHAYLOV, K. Motivat *Ne trae nishto!* v sonetite na Stoyan Mihaylovski. – *Cyrillo-Methodian Papers / Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie*, br. 13, 2024, s. 93–107: <https://journals.umcs.pl/zcm/article/view/17584> (pregl. 01.07.2025).]

МИХАЙЛОВСКИ, С. *Божествен размирник. Философска поезия и проза*. Съст. и предг. Ат. Натев. Ред. и бел. Р. Койчева и Й. Каменов. Посл. Ал. Кьосев. София: Български писател, 1987. [MIHAYLOVSKI, S. *Bozhestven razmirnik. Filosofska poeziya i proza*. Sast. i predg. At. Natev. Red. i bel. R. Koycheva i Y. Kamenov. Posl. Al. Kyosev. Sofia: Balgarski pisatel, 1987.]

МИХАЙЛОВСКИ, С. Встъпление. – В: С. МИХАЙЛОВСКИ. *Съчинения. Том първий*. София: Държавна печатница, 1918, с. ix–xl. [MIHAYLOVSKI, S. Vstaplenie. – V: S. MIHAYLOVSKI. *Sachineniya. Tom parviy*. Sofia: Darzhavna pechatnitsa, 1918, s. ix–xl.]

МИХАЙЛОВСКИ. *Съчинения. Том първий*. София: Държавна печатница, 1918. [MIHAYLOVSKI. *Sachineniya. Tom parviy*. Sofia: Darzhavna pechatnitsa, 1918.]

НЕЙЧЕВ, Н. *Хронос, Кайрос, вечност в Петокнижието на Ф. М. Достоевски*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2024. [NEYCHEV, N. *Hronos, Kayros, vechnost v Petoknizhieto na F. M. Dostoevski*. Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“, 2024.]

СПАСОВА, К. *Модерният мимесис. Саморефлексията в литературата*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2021. [SPASOVA, K. *Moderniyat mimesis. Samorefleksiyata v literaturata*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2021.]

THE MOTIF OF DEATH IN THE POETICAL WORKS OF STOYAN MIHAYLOVSKI: WORLDVIEWS, INTERPRETATIVE CONTEXTS AND TRANSFORMATIONAL MECHANISMS.

Abstract. The article considers the presence of the motif of death in the early and late poetical works of Stoyan Mihaylovski. Outlined as the main core facets of this motif, consistent in all of his works, are the general feeling of deadness associated with the death of ideals and grounds for social action in

the world, and also with the perishing of all hope for the betterment of the human race; the universal scale of this calamity and the unsatisfying reasoning for “triumphant” evil in world history. The aforementioned aspects of the motif are viewed within the framework of a limited in scope whole, comprising the cycles “Doloroso” and “Varia”, from the most representative collection of Mihaylovski’s selected works to date – “Divine Rebel”, published in 1987. This makes it possible for two main and in many respects mutually exclusive world outlooks to collide and stand out, closely connected to the death motif, but oriented towards different horizons of meaning. The first one, stronger in the early Mihaylovski is the linear horizon fully contained in earthly human History with no way “upwards”, no way beyond. The second one, characteristic of the late Mihaylovski does not completely negate the first one, but integrates in itself the vertical transcendent dimension of being as well. The sonnet “Lama Sabahtani!” is seen as a key poetical work, marking the transition between the two. In the second part of the article, the death motif is viewed in a different interpretative context from the one in “Divine Rebel”. The analysis is focused on poems from another collection representative of Mihaylovski’s works, published in his lifetime and with his active participation – “Collected Works. Volume I”. The aim is to show the transformation in the death motif, using the autotextuality terms work of initiation, enhancing work and explicating work. *Keywords:* Stoyan Mihaylovski, poetry and philosophy, death motif, Radosvet Kolarov, autotextuality

Kalin Mikhaylov, Prof. Dr.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4585-1170>

Sofia University St. Kliment Ohridski

15, Tzar Osvoboditel Blvd, Sofia 1504

E-mail: Kalin_Mikhaylov@yahoo.fr